

О. В. Прилуцький, здобувач кафедри адміністративного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

Принципи діяльності комерційних банків

Діяльність комерційних банків будується на певних принципах, які впливають з їх правового статусу.

Але спочатку про те, що означає термін «принцип». Термін «принцип» латинського походження, перекладається як основа, начало; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь¹. А в Новому тлумачному словнику української мови зазначається, що принцип — це правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін.² Звідси принципи комерційних банків являють собою основоположні засади, що покладені в основу їх організації і діяльності. Після того як принципи знаходять відображення в нормах права законодавчих актів, вони стають нормативними приписами, обов'язковими для виконання.

Основні принципи організації і діяльності комерційних банків закріплені в Законі України від 7 грудня 2000 року «Про банки і банківську діяльність» та деяких інших. Аналіз зазначеного Закону дає змогу принципи, що містяться в ньому, поділити на організаційно-правові та принципи, що забезпечують економічні

¹ Словник іншомовних слів та термінологічних сполучень / Укладачі Л. О. Пуустовіт та ін. — К.: Довіра, 2000. — С. 762.

² Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. — Т. 3 / Укладачі В. В. Яременко, О. М. Соліушко. — К.: Аконт, 2000. — С. 714.

засади діяльності комерційних банків. До організаційно-правових принципів слід віднести зокрема такі: а) законності; б) незалежності; в) колегіальності управління; г) дотримання банківської таємниці.

Серед усіх принципів діяльності комерційних банків особливе місце належить принципу законності. Цей принцип впливає із загального конституційного принципу — верховенства права (ст. 8 Конституції України). Відповідно до нього комерційні банки повинні будувати свою роботу на основі Конституції та інших законів України, додержуватися законності безпосередньо у своїй діяльності. На основі цього принципу функціонують всі як державні, так і не державні підприємства, організації, об'єднання громадян і інші суб'єкти права. В демократичному суспільстві нормальний хід його розвитку неможливий без суворого дотримання законів. Це повною мірою стосується і діяльності комерційних банків. Функціонування їх у режимі законності сприяє забезпеченню прав і законних інтересів усіх учасників правовідносин у банківській сфері (зокрема, як самих комерційних банків, так і юридичних та фізичних осіб, що виступають клієнтами банківських установ).

Відповідно до принципу законності комерційні банки виконують лише ті операції, які визначені банківським законодавством та на підставі тих правил, які визначені Національним банком України.

Важливим принципом організації і діяльності комерційних банків є принцип їх незалежності. За своїм юридичним становищем комерційні банки є незалежними від органів законодавчої і виконавчої влади і органів місцевого самоврядування суб'єктами в рішеннях, пов'язаних з їх оперативною діяльністю. Цей принцип одержав законодавче закріплення, зокрема, в ст. 5 Закону України «Про банки і банківську діяльність» встановлено, що органам державної влади і органам місцевого самоврядування забороняється будь-яким чином впливати на керівництво чи працівників банків у ході виконання ними службових обов'язків або втручатися у діяльність банку. Шкода, заподіяна банку внаслідок такого втручання, підлягає відшкодуванню у порядку, визначеному законом.

Однак у чинному законодавстві України відсутній механізм, який би передбачав звернення комерційних банків у відповідні

органи з приводу втручання в їх діяльність чи порушення незалежності органами державної влади або управління. На наш погляд, ці питання повинні розглядатися в судах загальної юрисдикції.

Одним з організаційно-правових принципів комерційних банків є принцип колегіальності. Органами управління комерційних банків є загальні збори, спостережна рада, правління (рада директорів банку). Ці органи за порядком вирішення питань, віднесених до їх компетенції, є колегіальними. Основні питання в цих органах обговорюються та вирішуються на зборах, засіданнях колективно. Для винесення рішення з питання, що обговорюється, необхідно мати кворум. Тому рішення в зазначених органах частіше за все приймаються абсолютною більшістю голосів, тобто коли за дане рішення проголосувало більше половини присутніх членів відповідного органу. Так, згідно зі ст. 31 Статуту ВАТ «Мегабанк», рішення загальних зборів акціонерів приймаються більшістю у $3/4$ голосів акціонерів, які беруть участь у зборах. Правління цього банку відповідно до ст. 37 Статуту приймає рішення простою більшістю голосів, які беруть участь у засіданні. Зазначене вище свідчить, що в комерційних банках рішення приймаються колегіально. Колегіальність дозволяє правильно вирішувати найбільш складні питання за участю фахівців, з використанням їх досвіду. Але в цих органах колегіальність доповнюється єдиноначальністю керівників, які особисто несуть відповідальність за прийняті рішення.

До основних організаційних принципів належить і принцип дотримання банківської таємниці¹. Питання пов'язані з банківською таємницею, регулюються Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. Зокрема, ч.1 ст. 60 цього Закону визначає банківську таємницю як інформацію про діяльність і фінансовий стан клієнта і взаємовідносини з ним чи третьою особою при наданні послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальну чи моральну шкоду клієнту.

¹ Див.: Вітченко О., Скоробагатько І. Конфіденційність: реальність та міф // Економіка, фінанси, право. – 2002. – № 1. – С. 25–26; Елютіна Е. В. Правовая регламентація сохрания тайны // Государство и право. – 2002. – № 8. – С. 16–23; Шамрай І. Інститут банківської таємниці в Україні // Вісник прокуратури. – 2002. – № 5. – С. 83–88; Репешко П. И. Вопросы защиты банковской тайны в законодательстве Украины и в правоприменительной практике // Банковское право. – 2003. – № 1. – С. 59–63.

Банківська таємниця — категорія багатогранна і в правовій літературі трактується в двох основних значеннях¹. По-перше, у вузькому розумінні банківська таємниця — це обов'язок банку зберігати таємницю щодо операцій клієнтів, захист від ознайомлення з банківськими операціями сторонніх осіб, насамперед конкурентів того чи іншого клієнта банку, таємницю по операціях, рахунках і вкладах (депозитах) своїх клієнтів і кореспондентів. По-друге, в широкому розумінні вона являє собою різновид службової таємниці, тобто конфіденційну інформацію стосовно клієнта, яка стала відома службовцю банку. Згідно з зазначеним Законом отримана банками інформація не підлягає розголошенню, за винятком випадків, які передбачені ст. 62 цього Закону. Керівники та службовці банків зобов'язані не розголошувати та не використовувати з вигодою для себе чи для третіх осіб конфіденційну інформацію, яка стала відома їм при виконанні службових обов'язків. Донедавна за незаконне розголошення та використання інформації, що становить банківську таємницю, Кодексом України про адміністративні правопорушення (ст. 164¹¹) була передбачена відповідальність, що тягла за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Така санкція на практиці виявилася малоефективною.

В умовах сучасного розвитку економіки та жорсткої конкуренції на ринку товарів та послуг розголошення банківської таємниці може призвести до значних негативних наслідків для власників такої таємниці. Тому з ініціативи Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності 16 грудня 2004 року парламент України ухвалив закон, який передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять банківську таємницю. Цим же Законом адміністративна відповідальність, яка існувала раніше за розголошення банківської таємниці, була скасована².

¹ Див.: Карманов С. Банківська таємниця як об'єкт цивільно-правового регулювання // Право України. – 2001. – №12. – С.113.

² Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять банківську таємницю, та розголошення банківської таємниці» від 16 грудня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 5. – Ст. 119.

Встановлення кримінальної відповідальності забезпечить належний захист прав та законних інтересів і юридичних, і фізичних осіб — клієнтів банку, забезпечить попередження витоку інформації про банки та їх клієнтів, сприятиме посиленню інвестиційної привабливості України для постійних інвесторів.

Тепер стосовно принципів, що забезпечують економічні засади діяльності комерційних банків.

Науковці з банківської справи до основних принципів, що забезпечують економічні засади діяльності комерційних банків, відносять такі: а) роботи в межах реально залучених ресурсів; б) побудова взаємовідносин з клієнтами на ринкових засадах; г) регулювання діяльності комерційних банків тільки економічними методами¹.

Основоположним принципом роботи комерційних банків є принцип діяльності комерційних банків у межах реально залучених ресурсів. Він означає, що комерційні банки повинні забезпечувати не лише кількісну відповідність між своїми ресурсами, кредитними вкладками та іншими активами, але і досягти відповідності характеру банківських активів специфіці мобілізованих ними ресурсів. Перш за все, це стосується строків. Так, якщо банк залучає кошти головним чином на короткі терміни, а вкладає їх переважно в дострокові кредити, то його спроможність без затримок розрахуватися за своїми зобов'язаннями опиниться під загрозою. Наявність в активах банку великої кількості позик з підвищеним ризиком вимагає від банку збільшення питомої ваги власних коштів у загальному обсязі його ресурсів.

Жорстока залежність активів банку від характеру його пасивів повинна враховуватися при визначенні економічних нормативів діяльності банків та при регулюванні їх операцій. Можливість здійснення тих чи інших специфічних банківських операцій (наприклад інвестиційних) детермінована структурою пасивів банку. Тому, розробляючи умови цих операцій та вимоги до банків, які можуть їх здійснювати, необхідно першорядну увагу приділяти джерелам формування відповідних пасивів.

¹ Банки и банковское дело: Учеб. пособ. для вузов / Под ред. проф. И. Т. Балабанова. – СПб: Питер, 2002. – С.14–15; *Александрова Н. Г., Александров Н. А.* Банки и банковская деятельность для клиентов. – СПб: Питер, 2002. – С.19–21.

При роботі в межах реально залучених ресурсів зростає зацікавленість банків у залученні депозитів та розвивається справжня конкуренція щодо пасивів. У таких умовах повинно відбуватися реальне переміщення банківського капіталу в більш рентабельні та динамічні галузі.

Працювати в межах реально залучених ресурсів, забезпечуючи при цьому підтримку своєї ліквідності, комерційний банк може, лише маючи високий ступінь економічної свободи у поєднанні з повною економічною відповідальністю за результати своєї діяльності. Тому другим важливим принципом, на якому базується діяльність комерційних банків, виступає принцип повної економічної самостійності, маючи на увазі і економічну відповідальність банку за результати своєї діяльності. Згідно із ст. 5 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банки мають право самостійно володіти, користуватися та розпоряджатися майном, що перебуває в їхній власності. Економічна самостійність передбачає свободу розпорядження власними коштами банку та залученими ресурсами, вільний вибір клієнтів та вкладників, розпорядження доходами, які залишаються після сплати податків.

Зазначений Закон надає всім комерційним банкам економічну свободу розпорядження своїми фондами та доходами. Прибуток банку залишається в його розпорядженні після сплати податків, розподіляється відповідно до рішення загальних зборів акціонерів. Воно ж встановлює норми і розміри відрахувань у різні фонди банку, а також розміри дивідендів по акціях.

За своїми зобов'язаннями комерційний банк відповідає всіма належними йому способами і майном, на яке відповідно до чинного законодавства може бути накладене стягнення. Весь ризик від своїх операцій комерційний банк бере на себе.

Щоб нести повну відповідальність за результати своєї діяльності, банк повинен бути вільним не лише у розпорядженні своїми ресурсами, але й у визначенні строків та умов надання позик, проведенні різноманітних банківських операцій, відсотків за кредитами, депозитів тощо.

Наступний принцип — це принцип побудови взаємовідносин комерційних банків зі своїми клієнтами на ринковій основі. Суть його полягає в тому, що, мобілізуючи тимчасово вільні грошові

кошти юридичних і фізичних осіб, банки при наданні клієнтам позик спрямовують їх туди, де їх використання обіцяє найбільші прибутки, тобто банки при цьому виходять із ринкових критеріїв прибутковості, ризику і ліквідності.

До принципів, що забезпечують економічні засади діяльності комерційних банків, відноситься і принцип регулювання їх діяльності державою тільки економічними (а не адміністративними) методами. Держава визначає «правила гри» для банків, але не може втручатися в їх оперативну діяльність. Постійний контроль за діяльністю комерційних банків з боку Національного банку України здійснюється через систему економічних нормативів, котрих повинні дотримуватися банки. Порушення установлених нормативів може призвести до відкликання НБУ раніше виданої ліцензії або застосування до банку відповідних санкцій.

Розгляд основних правових принципів, на яких базується діяльність комерційних банків, свідчить про те, що рушійним мотивом їх діяльності є отримання прибутку на основі переміщення капіталу. Комерційні банки мають самостійність у діях, які збігаються із вимогами ринку. Вони несуть правову й економічну відповідальність за результати цих дій не лише поточними доходами, але і своїм капіталом. Все це робить комерційні банки повноцінними суб'єктами правових відносин.

Всі охарактеризовані принципи однаковою мірою мають важливе значення в практичній діяльності комерційних банків. Якщо вони порушуються, то це неминуче завдасть шкоди вирішенню завдань, покладених на банківські установи.

В. Г. Гуцель, аспірант НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України

Функції держави: історичний розвиток теорії

Застосування поняття “функції” до категорії “держава” спостерігається як у вітчизняній, так і зарубіжній юридичній науці в XIX–XX століттях. Протягом цього періоду відбувається поступове формування теорії функцій держави. Означена теорія має важливе значення для практики державного будівництва, вирішення комплексу політичних та соціально-економічних завдань, які постають перед державою і суспільством. Саме через функції держави відбувається реалізація державотворчих ідей і передусім тих конституційних положень, в яких відображається динаміка розвитку держави і суспільства.

Хоча формування теорії функцій держави відбулося порівняно нещодавно, слід зазначити, що ідеї стосовно призначення, мети та завдань держави отримали відображення в політико-правових вченнях різних народів здавна. Для правильного розуміння сучасних теорій необхідно вдатися до більш глибокого і всебічного аналізу попередніх здобутків наукової думки. Особливої актуальності цьому надає та обставина, що в радянський період не прийнято було враховувати політико-правовий досвід зарубіжних мислителів різних часів і народів. Тому у вітчизняній науці фактично відсутні дослідження, присвячені генезису уявлень про функції держави. Розгляду даного питання присвячується дана стаття.